

relevant faglitteratur udkommet senere end 1960'ernes slutning er ikke medtaget, hvorimod der på en række mindre centrale felter spredt er henvist. Der mangler ethvert kendskab til en række arbejder af Ole Feldbæk, Benny Christensen, Ole Louis Frantzen, Erik Gøbel, Peter Uffe Meier m.fl. Dette alene mindsker i kraft af den indbyggede forældelse værdien af disse to bind.

Men man får også en mistanke om, at det faktum, at så megen senere litteratur ikke er påagtet, kan skyldes, at dette ville have forstyrret hele bogens sigte. Forfatteren ville uvægerligt have fået kildekritiske anfægtelser, og det ville vel have betydet, at arbejdet havde måttet gøres om fra grunden. Man kan have forståelse for, at dette ikke er sket, hvorimod det er mindre forståeligt, at disse to bind er blevet publiceret i den foreliggende form. Der skal ganske megen selvtillid til at negligere 10-15 års publicerede og lettilgængelige forskningsresultater. Selvtilliden har i dette tilfælde ikke været berettiget. Og man kan undre sig over andres tillidsfulde medvirken. En række hæderkronede fonde har bidraget til denne udgivelse i Handels- og Søfartsmuseets skriftrække tilsyneladende uden, at nogen kyndig person på noget tidspunkt har været indblandet. Og det har da medført beklagelige konsekvenser. Dels kunne en del af midlerne været brugt bedre al den stund væsentlige dele af Knud Klems manuskript forlængst forelå offentliggjort. Dels kan man ærgre sig over, at disse to bind vil spærre for fremkomsten af det »værk« om skibsbyggeriet i Danmark og Hertugdømmerne i 1700-årene, som man stadig har tilgode.

Anders Monrad Møller

TROELS FINK: Estruptidens politiske historie. I. Kampen mellem to ting 1875-85. II. Provisorietiden 1885-94. Odense Universitetsforlag, 1987. 315 + 306 s. 298 kr.

Der er saglig tyngde både hvad synspunkter og kildematerialet angår i denne over 600 sider store fremstilling af provisorietidens politiske historie. Det er ikke nogen letlæst tidshistorie, som kan bruges som første introduktion til perioden. En mængde generelle træk forudsættes bekendte, og selv om de to bind skrider frem kronologisk, har nogle af afsnittene mere karakter af nærstudier af bestemte sider af den politiske situation end af en flydende fremstilling.

Finks værk forstås bedre, når man kender dets forudsætninger. Bogens

forhistorie begynder allerede i slutningen af 1940'erne. Den unge historiker Troels Fink interesserede sig selvfølgelig særligt for sin hjemegn Sønderjyllands fortid, men var dermed også stærkt engageret i den tids store politiske sag: udformningen af dansk udenrigs- og forsvarspolitik efter Besættelsestiden. Kunne den neutralitetspolitik, som landet havde klamret sig til siden 1850'erne fortsætte? Som bidrag i debatten holdt han i 1946 fem foredrag om dansk udenrigspolitik, som blev det fundament, hvorpå Finks forskning senere har bygget. Han ville udbygge hver af foredragene til hele bøger. I 1959 kom den første, »Spillet om dansk neutralitet 1905–09«, der åbenbarede J. C. Christensen og oberst Lützens maskepi. I 1961 udkom »Ustabil balance« om dansk udenrigs- og forsvarspolitik 1894–1905. Fink gik kort sagt baglæns i historien og lagde grunden til det nu udkomne værk i 1961. Mange andre gøremål og opgavens omfang gjorde, at arbejdet kom til at tage 25 år.

Det er i sandhed også en vanskelig opgave at udrede, hvad dansk udenrigs- og forsvarspolitik gik ud på i Estrup-årene. Det hele blev hvirvlet ind i dansk indenrigspolitik, mange principper blev kuldkastet til fordel for taktik, og tilbage stod stridens materielle resultat, Københavns befæstning ved periodens afslutning 1894. Fink blev slået ud af kurs: for at udrede udenrigspolitikken måtte han dels have rede på den store politiske konflikt dels forsøge at trænge ind i Estrups inderste tanker om neutralitetspolitik og befæstningssag, to sider af udenrigspolitikken, som ikke nødvendigvis hørte sammen.

Provisorietidens politiske historie er næsten udelukkende skrevet af »sejrherrerne«, hvis man kan betegne den liberale opposition med så stort et ord. Den første samlede behandling blev foretaget af de unge radikale, P. Munch, Gustav Philipsen, Edv. Brandes og Ove Rode som en række afhandlinger i »Det ny århundrede« 1906–07, der siden udkom som samlet bog, en radikalt farvet fremstilling, hvis synspunkter kom til at præge alle senere fremstillinger, også Povl Engelstofts afsnit i »Det danske folks historie« fra 1929, (genudgivet i Schultz Danmarkshistorie fra 1942). Højre side af tidens politik har været stedmoderligt behandlet. Her måtte Troels Fink sætte ind for at forstå Højres udenrigs- og forsvarspolitik. Han har gjort brug af en række endnu ubenyttede privatarkiver efter tidens fremtrædende højrefolk. Særlig værdifuldt er her arkivet efter lektor Eugene Ipsen, Sorø Akademi, der havde nær kontakt med nøglepersoner i og omkring regeringen og brugte den til at propagandere for fæstningen og for, at den skulle opføres dobbelt så hurtigt som den i virkeligheden blev. Brevene fra den temmelig usympatiske, selvovervurderende lektor er vigtige kilder til forståelse af de kræfter, som førte til gennemførelsen af befæstningen efter 1886. Det er

Finks synspunkt, at kredsen omkring krigsminister Bahnson og kultusminister Jacob Scavenius allerede fra omkring 1880 var opsat på at gennemføre fæstningen, uanset at konseilspræsident Estrup ikke havde sympati for sagen, men mere eller mindre lod sig føre til at gennemtvinge opførelsen for ikke at tabe sit indenrigspolitiske mål af sigte. Denne rollefordeling gjaldt nu nok ikke kun i forsvarssagen. Estrup var i almindelighed meget passiv i politik, lod sig lede af den hårde kerne omkring sig, var fattig på saglige synspunkter ud over det, at folketinget skulle holdes i ave.

Det mere differentierede billede af J. B. S. Estrup som politiker og menneske hører til værkets største fortjenester. Estrup i firserne ligner ikke indenrigsministeren fra slutningen af tresserne. Man får indtryk af en mand uden store dybder, ensom, pligtopyldende, bundet til stærke traditioner gennem sin familie. Han tænkte i enkle baner, opfattede tidens samfundsproblemer og statens styrelse på samme pragmatiske måde som alle godsejere mente deres jordbesiddelser skulle drives. Landbrugsreformerne og Grundloven havde berøvet dem afgørende privilegier, medens deres undersåtter havde fået nye rettigheder. Nu var det nok! Bønder og husmænd skulle bestemme lige så lidt på Christiansborg som på Skaføgård – Estrups opgave var at sørge for, at hans herre og konge selv kunne vælge sin egen »godsforvalter«. Det betød dog ikke, at han var uden interesse for sine undersåtters velfærd. Estrup tænkte her nok mere socialt end bønder som flest gjorde om husmænd og daglejere. Det som især gjorde Estrup egnet som statsleder var den utilnærmelige kulde, der omgav ham. Både modstandere og tilhængerne i Højre var bange for hans kolde utilnærmelighed. Dermed kunne de tre »høge« i regeringen, Scavenius, Bahnson og Nellemann få frit råderum.

Et andet fornemt bidrag i Finks bog er skildringen af Christian IX og hans rolle i forfatningskampen. Personlighed er nok for stærkt et udtryk om denne mangeårige monark. Fink bekræfter det almindelige indtryk af kongen som et temmelig enfoldigt menneske, der tænkte i endnu mere enkle baner end sin konseilspræsident. Hans eneste ægte interesse var hans blomstrende familieliv. De politiske tumulter var for ham tilsyneladende blot en kedelig rummel, der truede Fredensborgidyllen eller kunne udsætte hans afrejse til tyske badesteder. Et herligt bidrag til denne karakteristik er fundet i P. Vedels referat af en samtale med kongen om en embedsudnævnelse (bd. 1, s. 40f.). Vedel afslører kongens manglende horisont, han syntes at leve i en lille lukket verden og næppe at have fattet, at enevælden forlængst var afskaffet. Statsrådsprotokollen og den bevarede magre brevveksling mellem kongen og Estrup synes også at bekræfte dette synspunkt. Det kan være fristende at se provisorietidens

voldsomme politiske sammenstød som et resultat af denne mangel på oversigt i toppen af det politiske hieraki. Hvis kongen havde vist mere forståelse for de store sociale omvæltninger, der var ved at ske i hans rige efter 1864, burde han have valgt sine ministre mellem flertallets mænd og dermed sat fart i det store reformværk, som burde følge udviklingen fra bondesamfund til industristat. Men sammenhængen var selvfølgelig langt mere kompliceret. Et venstreministerium i 1884, ligesom med regeringen Sverdrup i Norge, ville have forhindret provisoriepolitikken og dermed opførelsen af Københavns befæstning. Men det havde ikke ændret på hovedproblemet, konflikten mellem folketinget og landstinget og 1866-grundlovens mangel på løsningsmuligheder. I den forbindelse kan det undre en eftertid, at Venstre ikke gjorde forsøg på at erobre landstinget indefra ved at indsætte stærkere personligheder i dette forum, som kunne vinde gehør i denne forsamling af aristokrater. De havde i høj grad sans for saglig indsigt og kulturel fernis. Hverken Jørgen Pedersen eller Madsen-Mygdal, de to mest fremtrædende venstrefolk i landstinget i firserne, kendte andre politiske muligheder end protesten.

Men provisorietidens hovedproblem er jo i virkeligheden det mærkelige, om konflikten var udtryk for en »klassekamp« ude i befolkningen eller om den var en strid i Rigsdagen, som forplantede sig ud i landet. Meget tyder på det sidste. Efter grundlovskampen 1866 havde Venstre kun den mulighed at appellere til vælgerne i deres skuffelse og afmagt, og vælgerne var lige så lydhøre og modtagelige for en sådan systematisk agitatorvirksomhed som de havde været det over for folkelige vækkelsesbevægelser på det kirkelige område. Egentlig klassekamp er det svært at få øje på uden for den nyudviklede industrisektor.

Troels Finks værk er utrolig rigt på nyt materiale og nye synspunkter på provisorietidens politik. Værkets svaghed er dets lidt usammenhængende disposition. Fink synes gennem de 25 års arbejde med bogen at have sat sig forskellige mål, først som oprindelig tænkt en fremstilling af dansk udenrigs- og forsvarspolitik i perioden 1875–94, siden måske en biografi over J. B. S. Estrup, men til slut er det blevet en omfattende serie enkeltstudier, hvori udenrigs- og forsvarspolitik har hovedinteressen. Lidt vildledende er det, at værkets 2. bind på forsiden bærer et billede af Hørup, hvilket fejlagtigt kan antyde, at Hørup indtager en hovedrolle her. Men under alle omstændigheder vil »Estruptidens politiske historie« være et hovedværk, som ingen dyrker af periodens historie vil kunne komme uden om.

Kristian Hvidt